

Identifying the Dimensions and Components of the Executive Requirements of Islamic Microfinance

Akram Taftiyan*

Farideh Noor Mohammadi**

10.30497/ifr.2024.244444.1830

Abstract

Microfinance can be defined as a mechanism for providing various financial services to low-income groups. The current research was carried out with the aim of designing and validating the dimensions and components of the executive requirements of Islamic wisdom financing. In this research, a mixed exploratory approach was used, so that the qualitative method played an exploratory role and the quantitative method played a confirmatory role. Also, in the qualitative stage, the theme analysis method (Braun & Clark, 2006) and in the quantitative stage, modeling of structural equations using Smart PLS software has been used. The experts of this research are 25 people in the qualitative part and 60 people in the quantitative part from the experts and managers of the credit department and professors of the university by snowball sampling method. The findings of the research show that the aspects related to ownership and control, the characteristics of loan contracts and security are considered to be the most important aspects affecting the executive requirements of Islamic microfinance, respectively. The results of the model evaluation show that among the main categories related to the "loan contract features" dimension, payment method, responsibility and repayment method, contract cost, duration of the loan contract, and target group/business subject, respectively, as well as among the main categories related to the dimension "Security" is one of the most important categories that can affect the executive requirements of Islamic wisdom financing, respectively, the requirements of collateral/documents and proceedings.

Keywords: Islamic; Appraisal Model; Islamic Banking; Microfinance; Mixed Approach.

JEL Classification: G28,G32,G24.

* Associate Professor, Islamic Azad University, Yazd Branch, Accounting Department, Yazd, Iran (Corresponding Author). taftiyan@iauyazd.ac.ir 0000-0001-8627-3461

** PhD Student, Department of Accounting, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran. farideh.noormohammadi@iauyazd.ac.ir 0009-0006-4192-4500

Accepted: 2023/04/28

Received: 2023/12/11

شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی

فریده نورمحمدی*

اکرم تفتیان*

چکیده

تأمین مالی خرد را می‌توان به‌عنوان سازوکار عرضه خدمات مالی گوناگون به گروه‌های با درآمد پایین تعریف کرد. پژوهش حاضر باهدف طراحی و اعتبارسنجی ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی انجام شده است. در این پژوهش از رویکرد آمیخته اکتشافی استفاده شده، به‌طوری‌که روش کیفی نقش اکتشافی و روش کمی، نقش تأییدی ایفا را کرده است. همچنین در مرحله کیفی از روش تحلیل مضمون (Braun & Clark, 2006) و در مرحله کمی، از الگوسازی معادله‌های ساختاری با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS بهره‌گیری شده است. خبرگان این پژوهش در بخش کیفی ۲۵ نفر و در بخش کمی ۶۰ نفر از کارشناسان و مدیران دایره اعتبارات و استادان دانشگاه با روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ابعاد مسائل مربوط به مالکیت و کنترل، ویژگی قراردادهای وام و امنیت به ترتیب از مهم‌ترین ابعاد مؤثر بر الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی به شمار می‌آیند. نتایج ارزیابی الگو بیانگر آن است که از بین مقوله‌های اصلی مرتبط با بعد «ویژگی‌های قرارداد وام» به ترتیب نحوه پرداخت، مسئولیت و نحوه بازپرداخت، هزینه قرارداد، مدت قرارداد وام و گروه هدف/ موضوع تجاری و همچنین از بین مقوله‌های اصلی مرتبط با بعد «امنیت» به ترتیب الزامات وثیقه/ مدارک و دادرسی از جمله مهم‌ترین مقوله‌هایی هستند که می‌توانند بر الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی تأثیرگذار باشند.

واژگان کلیدی: اسلامی؛ الگوی ارزیابی؛ بانکداری اسلامی؛ تأمین مالی خرد؛ رویکرد آمیخته.

* دانشیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، گروه حسابداری، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

taftiyan@iauyazd.ac.ir

** دانشجوی دکتری حسابداری، گروه حسابداری، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

farideh.noormohammadi@iauyazd.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۸

مقاله مدت ۲۳ روز جهت اصلاحات نزد نویسندگان بوده است.

مقدمه

با وجود پیشرفت‌های شگرف فناوری، اقتصادی و اجتماعی، بخش زیادی از جمعیت جهان به خدمات مالی از قبیل اعتبارات خرد و سپرده و پس‌انداز دسترسی ندارند. افرادی که نیاز به دریافت اعتبارات خرد دارند، فاقد نفوذ در مراجع ذی‌ربط هستند و معمولاً قادر نیستند بازار رسمی را از نیازهای اعتباری یا سپرده‌گذاری خود مطلع نمایند. یک تغییر بنیادی یا رویکردی جدید در سه دهه اخیر پدید آمد و آن تأمین مالی خرد است که به‌عنوان یکی از ابزارها و روش‌های توسعه‌ای اقتصادی برای اقشار پایین جامعه مورد استفاده قرار گرفته است (قلیچ و خوانساری، ۱۳۹۹). بانک‌های اسلامی براساس دستورالعمل‌های شرعی فعالیت می‌کنند. راهکار مالی ارائه شده توسط بانک‌های اسلامی در راستای قراردادهای اسلامی است؛ بنابراین این مؤسسات به بخش بزرگی از مردم علاقه دارند. بانکداری و مالی اسلامی مورد توجه مسلمانان و غیرمسلمانان قرار گرفته است. دلیل اصلی علاقه غیرمسلمانان، نحوه عملکرد نظام مالی اسلامی بدون بهره است. بانکداری و مالی اسلامی مبتنی بر اهداف کلی اقتصادی اسلامی است که براساس قرآن، سنت و شریعت، تأکید بر عوامل اخلاقی، اجتماعی و مذهبی برای ارتقای برابری و انصاف برای منافع اجتماعی- اقتصادی است (Ahmed & Ammar, 2015). نظام اقتصادی و مالی اسلامی بر توزیع عادلانه منابع، عدالت اجتماعی و اقتصادی و تقسیم ریسک دلالت دارد. محصولات و خدمات ارائه شده توسط مؤسسات مالی اسلامی باید با اهداف اقتصاد اسلامی همسو باشد. هدف از تأمین مالی خرد ارائه وام‌های کوچک به افراد زیر سطح فقر برای ایجاد برابری در جوامع و رفع فقر است. این اهداف با اهداف اقتصادی و مالی اسلامی مطابقت دارد؛ بنابراین تأمین مالی خرد اسلامی می‌تواند مکمل اهداف کلی کاهش فقر باشد. تأمین مالی خرد اسلامی به دلیل نقاط قوت ذاتی خود می‌تواند عملکرد بهتری داشته باشد. محصولات مالی اسلامی به‌جای انتقال ریسک مانند قراردادهای بدهی یا وام، مبتنی بر

مفهوم اشتراک ریسک است. ثانیاً، سنگ بنای نظام اجتماعی و اقتصادی اسلامی، زکات، صدقه و قرض‌الحسنه کمک می‌کند تا بار طبقه اجتماعی کم‌برخوردار را بر دوش قشر ثروتمند جامعه تقسیم کنند (Ali & Hussain, 2017). تأمین مالی خرد اسلامی یک پدیده جدید است. در بین کامل‌ترین تحقیقات در مورد این موضوع، رحمان و دین^۱ (۲۰۱۳م) یک یادداشت فنی تهیه کردند که در آن سعی کردند نحوه ترکیب بانکداری اسلامی با تأمین مالی خرد را تجزیه و تحلیل کنند. بانک‌های اسلامی هم‌داری‌ها و هم‌محصولات بدهی را براساس موازین اسلامی ارائه می‌کنند. بانک‌های اسلامی مانند بانک‌های معمولی به‌عنوان واسطه عمل می‌کنند و از افرادی که دارای مازاد وجوه هستند، سپرده می‌پذیرند و به کسانی که کمبود وجوه دارند، وجوه می‌دهند. تأمین مالی خرد حوزه رشد مالی مدرن در کشورهای در حال توسعه بوده است. گزینه‌های مالی متوسطی را برای افراد فراهم می‌کند. این به آن‌ها اجازه می‌دهد تا از فقر فرار کنند و بر برخی از محدودیت‌هایی که در بانکداری متعارف براساس تقاضای سخت برای وثیقه و سابقه اعتباری قوی با آن مواجه می‌شوند، غلبه کنند. محرومیت همچنان یک چالش مهم در بسیاری از جوامع مسلمان است: بیش از ۵۰۰ میلیون نفر با کمتر از ۲ دلار آمریکا در روز در اندونزی، پاکستان، هند، بنگلادش، مصر و نیجریه زندگی می‌کنند. این افراد با توجه به فقدان نقدینگی کافی، مدیریت پس‌انداز و توانایی انتقال و دریافت پول با مشکل مواجه هستند (Kustin, 2015). تأمین مالی خرد اسلامی به‌عنوان ابزاری نوآورانه برای کاهش فقر مطرح شده است. بررسی ادبیات نظری نیز بیانگر آن است که بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده (شهیدی‌نسب، موسویان و نگارش، ۱۴۰۱؛ شهیدی‌نسب و موسویان، ۱۴۰۰؛ قلیچ و خوانساری، ۱۳۹۹). تنها به بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی، طراحی مدل‌های بومی و عملیاتی تأمین مالی خرد اسلامی و تحلیل قابلیت عقود انتفاعی در نظام تأمین مالی

خرد اسلامی اشاره کرده‌اند؛ در نتیجه، این پژوهش در تلاش است با بررسی چگونگی تأثیرگذاری ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی، به‌عنوان مسأله اصلی پژوهش حاضر، علاوه بر غنی‌سازی مفاهیم مرتبط با الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی، با ارائه یک الگوی جامع، تحلیلی ساختاری از تأثیر مقوله‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی را ارائه نموده و پاسخ سؤال‌های زیر را ارائه نماید:

۱. ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی چیست؟
۲. اعتبارسنجی ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی چگونه است؟

در ادامه پژوهش به بررسی مبانی نظری، پیشینه، روش اجرای پژوهش، یافته‌ها و بحث و نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

۱. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

اصطلاح «تأمین مالی خرد» به‌طور کلی به مجموعه گسترده‌ای از خدمات مالی اشاره دارد که متناسب با نیازهای افراد فقیر طراحی شده است (Fianto & Gan, 2017). براساس نظرات ارنست و یانگ^۲ (۲۰۱۴م)، تأمین مالی خرد را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم کرد: اعتبارات خرد، پس‌انداز خرد و بیمه خرد. هدف از اعتبارات خرد ارائه وام‌های کوچک به کارآفرینان خرد برای سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارشان، سرمایه‌گذاری مجدد بازده و امکان رشد آن‌ها از فقر است. از سوی دیگر، پس‌اندازهای خرد باهدف ارائه راه‌های در دسترس و ایمن برای پس‌انداز، چه برای سرمایه‌گذاری‌های آتی و چه به‌عنوان یک اقدام احتیاطی در برابر شوک‌های اقتصادی، طراحی شده است، درحالی‌که بیمه خرد برای کاهش انواع خطرات، مانند خطرات کشاورزی یا بهداشتی طراحی شده است.

تعدادی از اصول کلیدی شرعی وجود دارد که مالیه اسلامی را از اشکال متعارف متمایز می‌کند. این اصول منجر به ایجاد صنعت مالی جداگانه شده است که عبارتند از: منع ربا و سود (ربا)، منع تحقق منفعت از احتکار، عدم قطعیت در معامله‌های تجاری (غرر) و همچنین این الزامات. تمام فعالیت‌ها باید برای اهداف مجاز (حلال) باشد. تأمین مالی خرد اسلامی نشان‌دهنده تلاقی دو صنعت به سرعت در حال رشد است: تأمین مالی خرد و مالی اسلامی. این به تقاضاهای برآورده نشده اعتبارات خرد می‌پردازد و همچنین اصل اجتماعی اسلامی مراقبت از افراد کم اقبال را با قدرت تأمین مالی خرد برای فراهم کردن دسترسی مالی به فقرا برآورده می‌کند (Karim, Tarazi & Reille, 2008). تأمین مالی خرد اسلامی در چارچوب خود می‌تواند به بهبود سطح زندگی افراد کم‌درآمد و فقرا کمک کند، زیرا از استثمار جلوگیری می‌کند و به یک هدف عدالت اجتماعی دست می‌یابد (Onakoya & Onakoya, 2013). مبنای فلسفی نظام مالی اسلامی از نظر دوگاراوا^۳ (۲۰۰۸م) در عدل (عدالت اجتماعی) و خیرخواهی است. با توجه به این اصول، تأثیر مثبت تأمین مالی خرد اسلامی بر کاهش فقر، در شمول مواردی که تاکنون از خدمات مالی حذف شده‌اند، آشکار می‌شود.

محصولات اسلامی متنوعی وجود دارد که می‌توان آن‌ها را با تأمین مالی خرد به منظور کاهش بلای فقر در کشور تطبیق داد. در کشورهای مختلف خاورمیانه که مفاهیم تأمین مالی خرد اجرا شده است، تأمین مالی خرد با موفقیت فرصت‌های اقتصادی را برای بهبود وضعیت اجتماعی اقتصادی فقرا باز کرده است که گواه این واقعیت است که تأمین مالی خرد از طریق تسریع نرخ اشتغال و افزایش دستمزدهای واقعی، فقر را کاهش می‌دهد (Awojobi, 2011). صدیقی^۴ (۲۰۰۲م) خاطر نشان کرد که مزیت نسبی مالیه اسلامی این است که بین فعالیت‌های اقتصادی واقعی و مالی اسلامی پیوند نزدیکی وجود دارد که برای فعالیت‌های مالی ارزش ایجاد می‌کند. در این

3. Dogarawa

4. Siddiqi

راستا، اشتغال‌زایی بیشتری ایجاد خواهد شد که تأثیر مثبتی بر بیکاری و تأثیر بلندمدت بیشتری بر توسعه پایدار اقتصاد خواهد داشت. باین‌حال، مالی اسلامی هیچ تبعیض درونی مذهبی ندارد و محصولات آن بدون توجه به اعتقادات در دسترس هرکسی است. چندین مدل از تأمین مالی خرد اسلامی را می‌توان در ادبیات پیدا کرد. سه ابزار اصلی مدل‌های مالی خرد اسلامی توسط دومان و ساپکانین^۵ (۱۹۹۹م) شناسایی شدند. مضاربه مدل سودوزیان است که در آن بانک پول را تأمین می‌کند و کارآفرین عمل می‌کند. در مدل مشارکه، یک قرارداد سرمایه‌گذاری مشترک وجود دارد که در آن بانک و کارآفرین هر دو در سرمایه شرکت می‌کنند و سودوزیان را به اشتراک می‌گذارند. مدل ارائه شده توسط حسن و اشرف^۶ (۲۰۱۰م) ایجاد یک صندوق زکات (یکی از پنج رکن اسلام و به‌منظور تأمین مالی فقیرترین فقرا) را فراهم می‌کند که با آن زیان‌های ناشی از نکول را به میزان بسیار کمی پوشش دهد.

شهیدی‌نسب، موسویان و نگارش (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی»، به‌صورت تطبیقی به بررسی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که مهم‌ترین تأثیر مستقیم برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران اشتغال و توانمندسازی است. همچنین بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان حاکی از آن است که تأثیر این برنامه‌ها در کشورهای اروپایی و آمریکایی بیشتر بر جنبه‌های تولیدی (ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی)؛ در کشورهای آفریقایی بیشتر بر جنبه‌های غیرتولیدی (بهداشت، تغذیه و آموزش) و در کشورهای آسیایی بر هر دو جنبه تولیدی و غیرتولیدی متمرکز بوده است. بررسی کشورمان نیز نشان داد که تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد بیشتر جنبه تولیدی داشته است.

5. Dhumale & Sapcanin

6. Hassan & Ashraf

شهیدی‌نسب و موسویان (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «طراحی مدل‌های بومی و عملیاتی تأمین مالی خرد اسلامی»، با استفاده از روش تحلیل آماری اقدام به ساخت الگوهای عملیاتی و بومی تأمین مالی خرد نموده‌اند. با مرور ادبیات تأمین مالی خرد و امکان‌سنجی ظرفیت‌های تأمین مالی خرد از طریق پیمایش میدانی و نیز تحلیل محتوای کیفی چهار مدل عملیاتی و بومی برای پیاده‌سازی تأمین مالی خرد طراحی کرده‌اند که عبارتند از: مؤسسه تأمین مالی خرد مبتنی بر هبات و صدقات، مؤسسه تأمین مالی خرد مبتنی بر زکات، مؤسسه تأمین مالی خرد مبتنی بر قرض‌الحسنه و مؤسسه تأمین مالی خرد مبتنی بر وقف؛ همچنین ابعاد مختلف این نهادها، ساختار قانونی و نظارتی، نحوه تجهیز و تخصیص منابع، نحوه ضمانت و نیز نهاد ناظر بر این نهادها در قالب ساختار نظام بانکداری اسلامی کشور طراحی شده‌اند.

قلیچ و خوانساری (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «تحلیل قابلیت عقود انتفاعی در نظام تأمین مالی خرد اسلامی با استفاده از روش تاپسیس فازی»، با استفاده از روش تاپسیس فازی به‌عنوان یکی از روش‌های موجود در رویکرد تصمیم‌گیری چند شاخصه، به اولویت‌بندی عقود انتفاعی از حیث کارآمدی استفاده در نظام تأمین مالی خرد اسلامی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان حداقل نه شاخص برای این موضوع وجود دارد. همچنین نتیجه اولویت‌بندی حکایت از آن دارد که به ترتیب عقود مرابحه، جعاله و اجاره مناسب‌ترین عقود انتفاعی جهت استفاده در نظام تأمین مالی خرد اسلامی است.

شهیدی‌نسب، موسویان و نگارش (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «مهندسی مالی عقود در تأمین مالی خرد اسلامی در ایران»، با استفاده از روش تحلیلی توصیفی و تحلیل آماری و با توجه به تجارب بانکداری اسلامی و نیز عقود اسلامی اقدام به مهندسی مالی شیوه‌های تأمین مالی خرد اسلامی در کشور کرده‌اند. منظور از مهندسی مالی شیوه‌های تأمین مالی خرد اسلامی، بررسی عقود ویژه تأمین مالی خرد و

«اس.ام.ای»ها، رتبه‌بندی آن‌ها و تبیین کاربردهای این عقود در تأمین مالی خرد است. بر پایه دستاوردهای پژوهش، قرض‌الحسنه، عقود مبادله‌ای (مراجعه، اجاره و استصناع) و مشارکت اولویت‌های تأمین مالی خرد برای خانوارها و مشارکت، مراجعه و اجاره اولویت‌های نخست برای تأمین مالی خرد «اس.ام.ای»ها محسوب می‌شوند.

میثمی، حسن‌زاده و شهیدی‌نسب (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «رویکردی مرحله‌ای برای استفاده از عقود مشارکتی در تأمین مالی خرد اسلامی»، برای استفاده از عقود مشارکتی در تأمین مالی خرد اسلامی، رویکردی مرحله‌ای، عرضه کرده‌اند. یافته‌های این تحقیق که با روش تحلیلی-توصیفی به‌دست‌آمده است نشان داد که کاربرد الگوی مرحله‌ای در تأمین مالی خرد اسلامی، نه‌تنها امکان‌پذیر است، بلکه مزیت‌های گوناگونی نیز برای مؤسسات تأمین مالی خرد و وام‌گیرندگان به همراه دارد. الگوی عرضه‌شده در این تحقیق - که به‌طور محدود در کشور سریلانکا نیز تجربه‌شده است - مبانی لازم را برای تشکیل مؤسسات تأمین مالی خرد اسلامی در ایران فراهم می‌کند. علاوه‌براین، الگوی مرحله‌ای می‌تواند دلالت‌های مناسبی برای بانک‌ها و مؤسسات قرض‌الحسنه که در ذیل قانون بانکداری بدون ربا، فعالیت می‌کنند داشته باشد.

سلطان‌ووچچ^۷ (۲۰۲۳م) در پژوهشی با عنوان «مبانی اقتصادی تأمین مالی خرد اسلامی و اهمیت در کاهش فقر»، ضرورت اقتصادی و اهمیت تأمین مالی خرد اسلامی و همچنین پیشنهادها و توصیه‌های مبتنی بر علمی برای ایجاد سازمان تأمین مالی خرد اسلامی در ازبکستان را ارائه کرده است. نتایج پژوهش نشان داد که مؤسسات اعتبارات خرد نیز از نظر شکل‌گیری و فعالیت به دو گروه تقسیم می‌شوند. این‌ها مؤسسات اعتبارات خرد سنتی و اسلامی هستند. اعتبار خرد ارائه شده توسط مؤسسات مالی خرد سنتی حاوی عنصر ربا است که شرع اسلامی آن را ممنوع کرده و از استفاده از آن

توسط جمعیت مسلمان و مشاغل در کشور جلوگیری می‌کند. این بدان معناست که تأسیس مؤسسات مالی خرد اسلامی نقش مهمی در ریشه‌کنی فقر در کشور خواهد داشت.

پوروانتو و دیگران^۸ (۲۰۲۲م) در پژوهشی با عنوان «پذیرش تأمین مالی خرد اسلامی در اندونزی یک بررسی تجربی: گسترش تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده»، به تعیین عوامل مؤثر بر نیت رفتاری برای اتخاذ تأمین مالی خرد اسلامی با تدوین نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که دین‌داری و تأثیر معناداری بر نگرش‌ها دارد. در همین حال، نگرش‌ها، هنجارهای ذهنی و کنترل رفتاری ادراک‌شده نیز به‌طور قابل‌توجهی بر نیت رفتاری برای پذیرش مالی خرد اسلامی تأثیر می‌گذارد. سپس هنجارهای ذهنی تا حد زیادی مقاصد رفتاری برای اتخاذ تأمین مالی خرد اسلامی را تعیین می‌کند.

کاترباور و موسکتا^۹ (۲۰۲۲م) در پژوهشی با عنوان «یک رویکرد یادگیری عمیق برای مدل‌سازی مدیریت ریسک برای تأمین مالی خرد اسلامی»، نشان داده‌اند که یک چارچوب جایگزین مبتنی بر هوش مصنوعی، فن‌های مالی سنتی را بهبود می‌بخشد. این چارچوب همچنین بیشتر با ارزش‌های بنیادی و خاص تأمین مالی خرد اسلامی منطبق است، زیرا برخی از ویژگی‌های غیرمالی متقاضی را که از نظر اطلاعاتی غنی هستند، نشان می‌دهد. ابتدا مؤلفه‌های مهم این رویکرد جدید را ارائه کرده‌اند. سپس آن را برای یک مورد تجاری (تقریباً ۳۰۰۰۰ درخواست برای یک مؤسسه تأمین مالی خرد در جمهوری آفریقای مرکزی) اعمال کرده تا مفید بودن آن را نشان دهند.

خان و دیگران^{۱۰} (۲۰۲۲م) در پژوهشی با عنوان «اثربخشی مؤسسات مالی خرد اسلامی از طریق رضایت مشتریان در پاکستان»، به بررسی اثربخشی نهادهای صندوق

---

8. Purwanto et al

9. Katterbauer & Moschetta

10. Khan et al

بین‌المللی پول در شرکت‌های کوچک و متوسط کشور پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که درآمد، سیاست بازپرداخت وام، فرصت‌های استفاده از وام، هزینه وام و انطباق با شریعت از نظر آماری تأثیر مثبت و معناداری بر رضایت مشتری اعتبار خرد دارند. این مطالعه نشان داد که درک رضایت مشتری به مؤسسات صندوق بین‌المللی پول کمک می‌کند تا عملکرد مالی خود را بهبود بخشند، حفظ مشتری را بهبود بخشند و مأموریت اجتماعی خود را انجام دهند.

۲. روش پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر آمیخته اکتشافی است، به طوری که روش کیفی الگوی پژوهش را کشف و روش کمی تأیید پذیری آن را آزمون می‌نماید. همچنین در مرحله کیفی از روش تحلیل تم (Clark, 2006) و در مرحله کمی از روش معادلات ساختاری استفاده شده است. از طرف دیگر پژوهش کمی پس از خاتمه پژوهش کیفی طراحی و اجرا می‌شود، حاضر ترکیبی متوالی است. داده‌های گردآوری اطلاعات در این پژوهش را می‌توان به دودسته کتابخانه‌ای و میدانی تقسیم کرد. در خصوص جمع‌آوری اطلاعات مربوط به ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش، از روش‌های کتابخانه‌ای و در زمینه جمع‌آوری داده‌ها برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش از روش میدانی و ابزار مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است. قلمرو موضوع این پژوهش، الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی، قلمرو زمانی در طی سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۲ و قلمرو مکانی آن شعب بانک‌های استان یزد و شامل گروه‌های زیر است:

۱. اساتید دانشگاهی که با مبانی نظری و مفاهیم حسابداری بخش عمومی آشنایی کامل داشته و سرفصل حسابداری بانکداری عمومی را تدریس کرده باشند.
۲. ذی‌حسابانی که حداقل ۵ سال سابقه فعالیت در بانک‌های دولتی را داشته باشند.
۳. مدیران و کارشناسان بانک‌های دولتی که مسئول دایره اعتبارات باشند.

۴. صاحب‌نظرانی که تحصیلاتشان در رشته‌های مدیریت امور بانکی، مدیریت مالی، اقتصاد و مدیریت و مهندسی مالی باشد.
۵. صاحب‌نظران حداقل دارای مدرک کارشناسی ارشد باشند.

روش نمونه‌گیری استفاده شده در این پژوهش از نوع نمونه‌گیری گلوله برفی یا زنجیره‌ای است. در این روش ابتدا تعدادی از اشخاص صاحب‌نظر و دارای تحصیلات و تجربه کافی مرتبط با موضوع، انتخاب شده و در پایان مصاحبه از آن‌ها خواسته می‌شود که سایر افراد مطلع و صاحب‌نظر در خصوص موضوع پژوهش و معرفی کنند (مرادی و یحیائی، ۱۳۹۹)؛ که در نهایت در بخش کیفی ۲۵ مصاحبه برای رسیدن به اشباع نظری و در بخش کمی ۶۰ پرسشنامه شرح جدول (۱) نهایی شد. اشباع نظری زمانی رخ می‌دهد که دیگر داده‌هایی که به تعریف خصوصیات یک طبقه کمک کند، به پژوهش وارد نشود. به‌طورکلی عنوان شده است که با توجه به زمان و منابع قابل‌دسترس، تعداد (۱۵+۱۰) نمونه برای انجام مصاحبه کافی خواهد بود (پورعزت، مختاریان‌پور و آذین، ۱۳۹۹). در این پژوهش پس از انجام ۲۰ مصاحبه، داده‌ها تکراری شده و با انجام ۵ مصاحبه دیگر از اشباع نظری اطمینان حاصل شد.

جدول (۱): آمار توصیفی خبرگان

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	شرح	بخش کیفی	بخش کمی
جنسیت	مرد	۱۶	۳۹
	زن	۹	۲۱
موقعیت شغلی	اساتید دانشگاه	۶	۵
	کارشناسان دایره اعتبارات بانک‌ها	۹	۳۵
	مدیران دایره اعتبارات بانک‌ها	۱۰	۲۰
تحصیلات	کارشناسی ارشد	۲۰	۵۲
	دانشجو دکتری	۵	۸

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	شرح	بخش کیفی	بخش کمی
رشته تحصیلی	مدیریت امور بانکی	۱۳	۲۴
	مدیریت مالی	۷	۱۵
	اقتصاد	۱	۷
	مدیریت و مهندسی مالی	۴	۱۴
سابقه کاری	۵ تا ۱۵ سال	۹	۳۵
	۱۵ تا ۲۵ سال	۱۳	۱۸
	بیشتر از ۲۵ سال	۳	۷

منبع: (یافته‌های تحقیق)

برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و پرسشنامه استفاده شد. از آنجاکه برای مطالعات کیفی که باهدف اکتشافی و طراحی الگو انجام می‌شوند، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته مناسب‌ترند (آذر، خسروانی و جلالی، ۱۳۹۸). در این مطالعه نیز از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان امر استفاده شد. در بخش کمی نیز از پرسشنامه‌ای با طیف لیکرت پنج درجه استفاده شده است.

روش اصلی استفاده شده در بخش کیفی، روش تحلیلی مضمون است. شناخت مضمون یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین کارها در تحقیقات کیفی و به عبارتی، قلب تحلیل مضمون است. از تحلیل مضمون می‌توان برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد. تحلیل قالب مضامین و تحلیل شبکه مضامین از ابزارهایی هستند که معمولاً در تحلیل مضمون به‌کار می‌روند و قالب مضامین، فهرستی از مضامین را به‌صورت سلسله مراتبی نشان می‌دهد. این روش برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. روش مذکور فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و مفصل تبدیل می‌سازد. در این پژوهش ابتدا با تدوین روش مصاحبه و انجام مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته با خبرگان منتخب، متون مصاحبه کدگذاری شد. برای این منظور متن

مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه و مرور و سپس داده‌ها به واحدهای معنایی در قالب جملات و پاراگراف‌های مرتبط با معنای اصلی شکسته شد. واحدهای معنایی چندین بار مرور و سپس کدهای مناسب هر واحد معنایی نوشته و براساس تشابه معنایی طبقه‌بندی شد. مرحله تجزیه و تحلیل با اضافه شدن هر مصاحبه به همین ترتیب تکرار شد. ملاک دستیابی به اشباع نظری در ختم مصاحبه‌ها رسیدن به تکرار در کدهای استخراجی بود. در نهایت با استفاده از این روش ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی شناسایی شد. در بخش کمی نیز با طراحی پرسشنامه محقق ساخته با طیف لیکرت ۵ درجه و توزیع آن میان مشارکت‌کنندگان در پژوهش، اعتبارسنجی الگوی به دست آمده شناسایی و برای این منظور از روش معادله‌های ساختاری استفاده شد و تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS و روش الگویابی معادلات ساختاری انجام شده است.

۳. یافته‌ها

در این قسمت داده‌های آماری پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و یافته‌های آن در دو بخش کیفی و کمی ارائه شده است.

۳-۱. یافته‌های حاصل از رویکرد کیفی

به منظور کاربست تحلیل مضمون و تجزیه و تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، ابتدا متن هر مصاحبه پیاده‌سازی و با استفاده از یادداشت‌ها تکمیل شد. سپس ابتدا برای هر یک از مصاحبه‌ها تمام ایده‌های مستقل در قالب مؤلفه شناسایی (کدگذاری باز) و در ادامه از ترکیب مؤلفه‌ها، به ساخت مقوله‌های اصلی (کدگذاری محوری) اقدام شد. هر کدام از مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه و کدهای اولیه از آن‌ها استخراج شد.

نتایج مصاحبه‌ها با روش تحلیل مضمون تجزیه و تحلیل شد. در مرحله کدگذاری باز ۵۲۱ کد شناسایی شد. در نهایت، از طریق کدگذاری محوری ۳ ابعاد، ۸ مقوله اصلی

و ۴۶ مؤلفه یافت شد. شاخص‌های الگوی ارزیابی ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی مستخرج از مصاحبه‌ها به روش تحلیل مضمون در جدول (۲) ارائه شده است. ابعاد در قالب ویژگی قراردادهای وام، مسائل مربوط به مالکیت و امنیت دسته‌بندی شده‌اند. ویژگی قراردادهای وام شامل مقوله‌های اصلی: نحوه پرداخت، هزینه قرارداد، گروه هدف/ موضوع تجارت، مدت قرارداد وام و مسئولیت و نحوه بازپرداخت هستند. مسائل مربوط به مالکیت شامل مقوله‌های اصلی: ارتباط مشتری/ مالکیت هستند و امنیت شامل مقوله‌های اصلی: الزامات وثیقه/ مدارک و دادرسی هستند. با توجه به دسته‌بندی انجام شده الگوی اولیه پژوهش طراحی و در شکل (۱) ارائه شده است.

جدول (۲): شاخص‌های الگوی ارزیابی ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی

مؤلفه	مقوله اصلی	ابعاد
پرداخت وام مضاربه به صورت نقدی و طی یک مرحله یا چندین مرحله.	ویژگی قراردادهای وام	
تأمین سرمایه مشارکت مدنی تماماً و نقداً توسط مالک.		
پرداخت وام مشارکت مدنی نقدی و غیر نقدی به دفعات.		
سهم‌الشرکه نقدی طرفین در وام مشارکت مدنی به نحو مشاع.		
مشخص نمودن نحوه تسویه مشارکت در مشارکت مدنی.		
تحقق مشارکت مدنی در زمان واریز نقدی سهم‌الشرکه به حساب بانک و تقویم سهم غیرنقدی.		
گسترش امور بازرگانی در چهارچوب سیاست‌های بازرگانی از طریق اولویت دادن به تعاونی‌های قانونی براساس قرارداد مضاربه توسط بانک‌ها.		
داشتن حق مصرف منابع در وام مشارکتی با سود غیرمعین توسط متقاضیان.		
تأمین هزینه‌های مضاربه از محل سرمایه مضاربه و توسط مالکان.	هزینه‌ها	
تعهد عامل براساس مصالحه طرفین نسبت به هزینه‌های مضاربه مانند قیمت خرید		

مؤلفه	مقوله اصلی	ابعاد
کالا، هزینه‌های بسته‌بندی، حمل‌ونقل، حقوق گمرکی، سود بازرگانی، بیمه، حق ثبت سفارش بانکی و هزینه انبارداری.		
پذیرفته شدن هزینه انجام‌شده توسط متقاضی در طرح‌ها و همچنین امور ساختمانی به‌عنوان آورده غیرنقدی متقاضی در مشارکت مدنی.		
قید کردن هر نوع هزینه به توافق طرفین در مشارکت مدنی برخلاف مضاربه.		
قرار گرفتن وام مضاربه در گروه مشارکت.		
قرار گرفتن وام مشارکت مدنی در گروه مشارکت.	گروه هدف / موضوع تجارت	
استفاده از وام مضاربه صرفاً جهت انجام امور بازرگانی و تجارت.		
کاربرد مشارکت مدنی در بخش تولیدی، بازرگانی (واردات، صادرات، داخلی) و خدماتی.		
عدم تجاوز مضاربه به‌عنوان تسهیلات کوتاه‌مدت از یک دوره خریدوفروش و حداکثر یک سال.		
خاتمه یافتن وام مشارکت مدنی به‌عنوان تسهیلات کوتاه و میان‌مدت ظرف مدت یک سال.	مدت قرارداد وام	
خاتمه یافتن مشارکت مدنی برای امور تولید، صنعتی و معدنی، کشاورزی و احداث مسکن حداکثر مدت سه سال.		
تعیین وام مضاربه متناسب با یک دوره خریدوفروش مشروط بر اینکه از یک سال تجاوز نکند.		
تعیین مدت قرارداد مشارکت مدنی با توجه به اقتضای فعالیت و موضوع قرارداد به تشخیص بانک‌ها و موافقت شریک، در ابتدای قرارداد.		
تمدید قرارداد مشارکت مدنی مشروط به تصویب هیأت‌مدیره بانک.		
مسئولیت عامل در حفظ سرمایه مضاربه براساس قانون.		
اطمینان حاصل شدن بازگشت نرخ سود ابزاری در قراردادهای اعطای وام بانک.	مسئولیت و نحوه بازپرداخت	
مکمل بودن بانک‌ها برای قید نحوه تسویه مشارکت در وام مشارکت مدنی.		
تعیین کردن نسبت سهم سود بانک در وام مضاربه برای پیش‌بینی حداقل سود مورد		

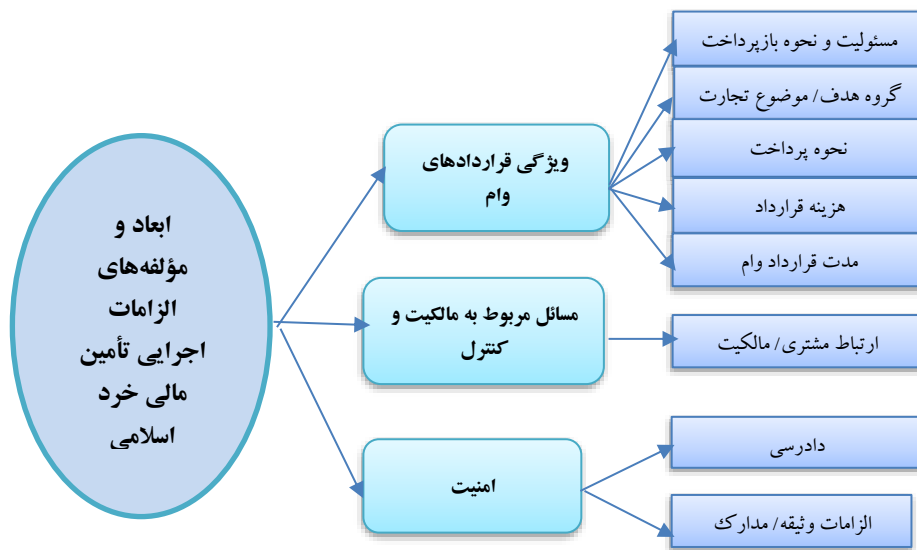
مؤلفه	مقوله اصلی	ابعاد
انتظار عاید بانک.		
اتخاذ ترتیبی توسط بانک در وام مشارکت مدنی جهت عدم افزایش تعهدات مالی و انجام معامله‌ها توسط شریک.		
ممانعت از خرید نسبه توسط شریک علاوه بر نظارت مستمر بر مصرف و برگشت وجوه سرمایه.		
مشخص نمودن نحوه تسویه مشارکت در مشارکت.		
تسویه کردن کالای احتمالی باقیمانده در پایان مدت قرارداد به قیمت فروش روز از اموال خود خریداری و قرارداد توسط شریک.		
خریداری کردن کالای احتمالی باقیمانده در پایان مدت قرارداد به قیمتی توافق شده توسط شریک.		
تعیین کردن سهم سود طرفین به نحو مشاع و به صورت نسبت یا درصد از کل سود معامله در وام مضاربه.		
اعطای تسهیلات مضاربه در صورت پیش‌بینی سودآوری معامله.		
جدا بودن نقش مالک و عامل از یکدیگر در مضاربه.		
تأمین‌کننده سرمایه لازم توسط مالک و انجام کار عاملیت توسط عامل در مضاربه		
قرار دادن سرمایه نقدی لازم برای انجام یک معامله تجاری در اختیار عامل اعم از اشخاص حقیقی یا حقوقی توسط بانک در وام مضاربه.		
امکان برقراری وام مضاربه بین یک عامل و یک مالک و یک عامل و چند مالک و با یک مالک و چند مالک و تقسیم مساوی یا متفاوت سود.		
عهده‌داری اداره امور شرکت مدنی توسط بانک (بانک‌ها) یا شرکای دیگر در مشارکت مدنی.	ارتباط مشتری / مالکیت	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل
تحويل نمودن اموال موضوع مضاربه به بانک پس از فوت عامل توسط وراثت جهت حفظ حقوق بانک نسبت به کالای موضوع مضاربه.		
قبول کردن مسئولیت فروش و انجام کارهای مضاربه توسط وراثت با موافقت بانک و با انعقاد قرارداد جدیدی با نظر اداره حقوقی بانک پس از فوت عامل.		

مؤلفه	مقوله اصلی	ابعاد
التزام وام‌گیرنده در عقد مضاربه نسبت به فراهم آوردن وسایل تجارت و کوشش در راه حفظ سرمایه و بهره‌برداری.		
مشارکت مالک به‌عنوان عهده‌دار تأمین سرمایه نقدی و وام‌گیرنده به‌عنوان فرد تجارت‌کننده در وام مضاربه نسبت به سود.		
جایز بودن وام مشارکت مدن.		
لازم‌الاجرا بودن قراردادهای مضاربه بر طبق توافق طرفین در حکم اسناد.		
قلمداد نمودن خود قرارداد به‌عنوان تضمین در مضاربه به‌منظور جلوگیری از هزینه‌های اضافی.		
استفاده از وثایق کاربردی در نظام بانکداری مانند اموال اعم از منقول و غیرمنقول، اسناد و اوراق بهادار.	مدارک	وثیقه
باطل بودن رهن دین و منفعت به‌عنوان شرایط اساسی صحت عقد رهن.	الزامات وثیقه / مدارک	
قرار دادن وثیقه توسط وام‌گیرنده تحت یکی از صور قانونی نزد وام‌دهنده.		
در اختیار قرار دادن اطلاعاتی مانند موضوع مضاربه، میزان سرمایه لازم برای مضاربه موردنظر، مبالغ تقریبی هزینه‌های مربوطه، حداکثر مدت لازم برای دوره مضاربه، نسبت پیشنهادی متقاضی برای تقسیم سود حاصله از مضاربه نزد بانک جهت تأمین سرمایه تجاری از راه مضاربه با بانک برای اشخاص حقیقی یا حقوقی.		
انقطاع قانونی در مواردی که به‌مرور زمان به‌واسطه دادخواست حق خود را مطالبه نماید، یا در صورتی که مدیون در دادگاه یا در سندی که به امضا او است اقرار به دین نماید.	دادرسی	
برعهده‌داشتن مسئول هرگونه کسر و نقصان توسط وام‌گیرنده با شرط ضمان شده.		

۳-۱-۱. ارائه الگوی مفهومی پژوهش

برای ارائه الگوی مفهومی پژوهش، ابعاد و مؤلفه‌های انتخابی با اشباع نظری به مرحله نهایی می‌رسد. اشباع نظری یعنی کدگذاری بیشتر و تقویت مقوله‌های اصلی و مفاهیم به‌گونه‌ای که مقوله‌ها پالایش شده و در نهایت چارچوب نظری پدیدار شود. در این پژوهش برای انجام اعتبارسنجی ابعاد و مقوله‌های اصلی الگوی پژوهش و پاسخ به

سؤال دوم پژوهش، ابعاد و مقوله‌های اصلی انتخابی در قالب الگوی مفهومی پژوهش در شکل (۱) ارائه شده است.

شکل (۱): الگوی مفهومی پژوهش

منبع: (یافته‌های تحقیق)

۲-۳. یافته‌های حاصل از رویکرد کمی

در تحلیل مسیر PLS برای مفهوم‌سازی یک مدل سلسله مراتبی از متغیرهای آشکار به‌طور مکرر استفاده می‌شود. بدین ترتیب، یک متغیر پنهان مرتبه بالاتر می‌تواند به‌وسیله تمام متغیرهای آشکار (گویه‌ها) مرتبه پایین‌تر ساخته شود. برای مثال، طبق مندرجات شکل (۱)، متغیرهای پنهان مرتبه دوم (متغیرهای ویژگی قراردادهای وام، امنیت) هرکدام متشکل از چند متغیر پنهان مرتبه اول هستند که هرکدام از متغیرهای پنهان مرتبه اول نیز از تعدادی متغیر آشکار (گویه‌ها) تشکیل شده‌اند. در این مدل سلسله مراتبی، هر متغیر پنهان مرتبه دوم با استفاده از تمام متغیرهای آشکار متغیرهای پنهان مرتبه اول مشخص می‌شود؛ بنابراین متغیرهای آشکار دو بار استفاده می‌شوند:

۱) برای متغیر پنهان مرتبه اول (بارهای اولیه) و ۲) برای متغیر پنهان مرتبه دوم (بارهای ثانویه). این رویکرد به وضوح می‌تواند به مدل سلسله مراتبی مرتبه بالاتر توسعه یابد و نمرات متغیرهای پنهان از متغیرهای پنهان مرتبه پایین‌تر به دست آیند. یکی از سودمندی‌های PLS، ارزیابی مدل سلسله مراتبی هست که در پژوهش حاضر با استفاده از این رویکرد به ارزیابی ساختاری متغیر پنهان مرتبه بالاتر پرداخته شده است (طباطبائی و جهانگرد، ۱۳۹۵).

- پایایی سازه‌های مدل

همان‌طور که در روش مدل‌سازی معادله‌های ساختاری مطرح است ابتدا باید پایایی و روایی مقیاس‌های انتخابی برای اندازه‌گیری متغیرهای مکنون بررسی شود.

- پایایی سازه‌ها

جدول (۳): ضرایب پایایی سازه‌ها

پایایی ترکیبی	پایایی اسپیرمن	پایایی آلفا کرونباخ	متغیرهای مرتبه اول	متغیرهای مرتبه دوم	متغیرهای مرتبه سوم
۰/۸۶	۰/۸۳	۰/۸۰	نحوه پرداخت	ویژگی قراردادهای وام	مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی
۰/۸۰	۰/۶۶	۰/۶۶	هزینه قرارداد		
۰/۸۲	۰/۷۳	۰/۷۱	گروه هدف/ موضوع تجارت		
۰/۸۰	۰/۷۲	۰/۷۳	مسئولیت و نحوه بازپرداخت		
۰/۸۱	۰/۷۰	۰/۷۰	مدت قرارداد وام		
۰/۹۱	۰/۹۱	۰/۹۰	مجموع		
۰/۹۱	۰/۸۹	۰/۸۸	ارتباط مشتری/ مالکیت	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	
۰/۸۹	۰/۸۶	۰/۸۵	الزامات وثیقه/ مدارک	امنیت	

پایایی ترکیبی	پایایی اسپیرمن	پایایی آلفا کرونباخ	متغیرهای مرتبه اول	متغیرهای مرتبه دوم	متغیرهای مرتبه سوم
۰/۹۵	۰/۸	۰/۹۰	دادرسی		
۰/۸۱	۰/۸۶	۰/۷۶	مجموع		
۰/۹۴	۰/۹۵	۰/۹۳	مجموع		

منبع: (یافته‌های تحقیق)

طبق نتایج حاصل در جدول (۳) آلفای کرونباخ برای ارزیابی پایداری درونی اندازه‌گیری می‌شود که نشانگر میزان همبستگی بین سازه و شاخص‌های مربوط به آن است مقدار واریانس تبیین شده بالاتر از ۰/۷ نشانگر پایایی قابل قبولی است. البته موس و دیگران^{۱۱} (۱۹۹۸م) در مورد متغیرهای با تعداد سؤال‌های اندک، مقدار ۰/۶ را به‌عنوان سرحد ضریب معرفی کرده‌اند؛ که همه متغیرها از ضریب قابل قبولی برخوردار هست. ضریب پایایی ترکیبی توسط ورتس، لین و جرسکگ^{۱۲} (۱۹۷۴م) معرفی شد که بیان دارد مقدار پایایی ترکیبی یک سازه از یک نسبت حاصل می‌شود که در صورت این کسر، واریانس بین یک سازه با شاخص‌هایش و در مخرج کسر، واریانس سازه با شاخص‌هایش به‌اضافه مقدار خطای اندازه‌گیری می‌آید. در صورتی که مقدار پایایی ترکیبی بالاتر ۰/۷ باشد نشان از پایداری درونی مناسب است و مقدار کمتر از ۰/۶ عدم وجود پایایی است. ذکر این نکته ضروری است که پایایی ترکیبی معیار بهتری از آلفا به‌شمار می‌رود (وینز و دیگران، ۲۰۱۰م، نقل از داوری و رضازاده، ۱۳۹۳). در نتیجه پایایی ترکیبی همه متغیرهای پنهان ضرایب قابل قبولی دارند. همچنین طبق نتایج حاصل در جدول (۳) پایایی همبستگی اسپیرمن برای ارزیابی پایداری درونی اندازه‌گیری

11. Moss et al.

12. Werts, Linn & Jöreskog

می‌شود که نشانگر میزان همبستگی بین سازه و گویه مربوط به آن است که بالاتر از ۰/۷ پایایی قابل قبولی است؛ که همه متغیرها از ضریب قابل قبولی برخوردار هست.

- پایایی گویه‌ها

جدول (۴): مدل اندازه‌گیری و شاخص‌های ارزیابی گویه‌ها

معناداری	بار عاملی	شماره گویه	مؤلفه‌ها	ابعاد	متغیر
۴/۰۱	۰/۴۳	Q1	نحوه پرداخت	ویژگی قراردادهای وام	مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی
۱۵/۵۷	۰/۷۵	Q2			
۱۳/۹۲	۰/۷۴	Q3			
۱۵/۹۱	۰/۷۶	Q4			
۱۱/۲۰	۰/۶۲	Q5			
۲۵/۸۱	۰/۸۲	Q6			
۶/۹۱	۰/۵۰	Q7			
۶/۹۲	۰/۵۵	Q8			
۱۱/۳۱	۰/۷۱	Q9	هزینه قرارداد		
۱۷/۲۹	۰/۷۵	Q10			
۱۵/۲۰	۰/۷۸	Q11			
۹/۶۶	۰/۵۸	Q12			
۲۰/۱۶	۰/۷۵	Q13	گروه هدف / موضوع تجارت		
۱۵/۸۰	۰/۸۰	Q14			
۶/۰۳	۰/۵۹	Q15			
۱۴/۷۱	۰/۷۶	Q16			
۱۸/۷۶	۰/۷۸	Q17	مدت قرارداد وام		
۱۴/۷۸	۰/۷۱	Q18			
۱۰/۲۵	۰/۶۶	Q19			
۲۰/۴۱	۰/۷۴	Q20			

متغیر	ابعاد	مؤلفه‌ها	شماره گویه	بار عاملی	معناداری
		مسئولیت و نحوه بازپرداخت	Q21	۰/۷۰	۱۳/۲۵
			Q22	۰/۵۲	۴/۹۹
			Q23	۰/۵۳	۳/۹۴
			Q24	۰/۵۴	۳/۲۱
			Q25	۰/۵۰	۲/۹۰
			Q26	۰/۵۹	۳/۷۷
			Q27	۰/۵۵	۶/۲۴
			Q28	۰/۵۷	۳/۶۰
			Q29	۰/۴۷	۵/۷۷
مسائل مربوط به مالکیت و کنترل		ارتباط مشتری / مالکیت	Q30	۰/۶۸	۱۱/۲۹
			Q31	۰/۶۳	۹/۶۳
			Q32	۰/۷۳	۱۴/۴۶
			Q33	۰/۸۶	۲۵/۲۳
			Q34	۰/۷۵	۱۷/۲۲
			Q35	۰/۷۹	۱۸/۴۶
			Q36	۰/۸۸	۴۴/۷۹
			Q37	۰/۶۱	۹/۷۵
امنیت		الزامات وثیقه / مدارک	Q38	۰/۶۴	۸/۶۳
			Q39	۰/۸۶	۳۳/۴۰
			Q40	۰/۸۴	۲۵/۰۶
			Q41	۰/۷۵	۱۲/۰۳
			Q42	۰/۸۴	۳۰/۴۶
			Q43	۰/۹۷	۸/۸۲
		Q44	۰/۹۳	۸/۶۷	
		دادرسی			

منبع: (یافته‌های تحقیق)

بار عاملی استاندارد برای تک تک گویه‌ها هر عامل در جدول (۵) مشخص شده‌اند. شاخص ارزیابی میزان ارتباط هر سؤال به عامل زیربنایی آن، مقدار بالای ۰/۴ رابطه هر سؤال با عامل مرتبط دلالت دارد که این مقدار بار عاملی باعث معناداری هر سؤال می‌شود؛ بنابراین همه گویه‌ها به‌طور معنادار به عامل زیربنایی خود مرتبط هستند و می‌توان گفت که مدل اندازه‌گیری طی ارزیابی شاخص‌های جزئی مطلوب است.

۴. روایی سازه‌های مدل

۴-۱. روای همگرا

جدول (۵): روای همگرا سازه‌ها

روایی همگرا	متغیرهای مرتبه اول	متغیرهای مرتبه دوم	متغیرهای مرتبه سوم
۰/۴۳	نحوه پرداخت	ویژگی قراردادهای وام	مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی
۰/۵۰	هزینه قرارداد		
۰/۵۳	گروه هدف / موضوع تجارت		
۰/۴۱	مسئولیت و نحوه بازپرداخت		
۰/۵۲	مدت قرارداد وام		
۰/۴۷	مجموع		
۰/۵۶	ارتباط مشتری / مالکیت	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	
۰/۶۳	الزامات وثیقه / مدارک	امنیت	
۰/۹۱	دادرسی		
۰/۴۵	مجموع		
۰/۵۰	مجموع		

منبع: (یافته‌های تحقیق)

طبق نتایج حاصل در جداول (۵) روایی همگرا میانگین واریانس به اشتراک گذاشته شده بین هر سازه با شاخص‌های خود هست. فورنل و لارکر^{۱۳} (۱۹۸۷م) مقدار روایی همگرا بالای ۰/۵ قابل قبول دانستند ولی باین حال مگنر و دیگران^{۱۴} (۱۹۹۶م) مقدار ۰/۴ به بالا را هم معیار کافی دانستند؛ بنابراین روایی همگرای همه متغیرها از ضریب مطلوبی برخوردار هستند.

۲-۴. روایی واگرا

روایی واگرا به دو روش قابل محاسبه هست: الف) مقایسه میزان همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه در مقابل همبستگی آن شاخص‌ها با سازه‌های دیگر (روایی واگرا به روش بارهای عاملی متقابل)؛ ب) مقایسه میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌هایش در مقابل همبستگی آن سازه با سازه‌های دیگر (روایی واگرا به روش فورنل و لارکر).

۵. روش بارهای عاملی متقابل

جدول (۶): روایی واگرا به روش بارهای عاملی متقابل

شماره گویه	نحوه پرداخت	هزینه قرارداد	تجارت	گروه هدف / موضوع	مدت قرارداد وام	مسئولیت و نحوه بازپرداخت	مالکیت و کنترل مسائل مربوط به	الزامات وثیقه/ مدارک	دادرسی
Q1	۰/۴۳	۰/۲۲	۰/۱۸	۰/۱۴	۰/۴۵	۰/۰۷	۰/۰۱	-۰/۵۹	
Q2	۰/۷۵	۰/۴۹	۰/۳۳	۰/۵۰	۰/۳۶	۰/۳۹	۰/۳۴	-۰/۱۳	
Q3	۰/۷۴	۰/۲۸	۰/۱۰	۰/۴۹	۰/۵۳	۰/۵۷	۰/۵۲	-۰/۱۲	
Q4	۰/۷۶	۰/۵۳	۰/۵۶	۰/۴۸	۰/۳۵	۰/۶۰	۰/۵۰	-۰/۱۳	
Q5	۰/۶۲	۰/۵۰	۰/۳۷	۰/۵۳	۰/۴۰	۰/۴۰	۰/۴۲	-۰/۰۷	
Q6	۰/۸۲	۰/۴۵	۰/۳۸	۰/۵۳	۰/۳۱	۰/۵۸	۰/۴۱	-۰/۲۳	

13. Fornell & Larcker

14. Magner et al.

شماره گویه	نحوه پرداخت	هزینه قرارداد	گروه هدف / موضوع تجارت	مدت قرارداد رام	مسئولیت و نحوه بازپرداخت	مالکیت و کنترل	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	الزامات وثیقه / مدارک	دادرسی
Q7	۰/۵۰	۰/۴۳	۰/۳۳	۰/۳۷	۰/۲۸	۰/۵۸	۰/۳۲	-۰/۲۰	
Q8	۰/۵۵	۰/۱۳	۰/۲۵	۰/۳۴	۰/۴۵	۰/۲۹	۰/۲۵	-۰/۳۹	
Q9	۰/۲۹	۰/۷۱	۰/۵۲	۰/۱۶	۰/۴۰	۰/۱۵	۰/۱۰	-۰/۳۱	
Q10	۰/۵۷	۰/۷۵	۰/۳۶	۰/۴۹	۰/۳۶	۰/۶۶	۰/۳۷	-۰/۰۵	
Q11	۰/۳۴	۰/۷۸	۰/۴۳	۰/۱۸	۰/۴۷	۰/۲۶	۰/۲۱	-۰/۲۸	
Q12	۰/۴۳	۰/۵۸	۰/۴۷	۰/۴۲	۰/۴۳	۰/۵۶	۰/۵۵	-۰/۱۰	
Q13	۰/۵۴	۰/۵۳	۰/۷۵	۰/۴۷	۰/۴۲	۰/۴۶	۰/۴۱	-۰/۱۲	
Q14	۰/۳۱	۰/۴۶	۰/۸۰	۰/۲۰	۰/۴۲	۰/۱۶	۰/۱۶	-۰/۴۸	
Q15	۰/۲۲	۰/۳۱	۰/۵۹	۰/۰۹	۰/۳۰	۰/۰۱	-۰/۰۵	-۰/۳۳	
Q16	۰/۲۶	۰/۴۸	۰/۷۶	۰/۱۷	۰/۳۸	۰/۲۸	۰/۲۶	-۰/۳۵	
Q17	۰/۴۷	۰/۲۴	۰/۲۵	۰/۷۸	۰/۴۷	۰/۳۹	۰/۴۲	-۰/۱۱	
Q18	۰/۴۴	۰/۳۸	۰/۳۶	۰/۷۱	۰/۳۶	۰/۶۴	۰/۵۳	-۰/۰۲	
Q19	۰/۳۵	۰/۴۵	۰/۱۷	۰/۶۶	۰/۳۷	۰/۵۳	۰/۳۹	۰/۰۶	
Q20	۰/۵۳	۰/۳۰	۰/۲۴	۰/۷۴	۰/۴۶	۰/۵۳	۰/۴۶	-۰/۰۷	
Q21	۰/۴۵	۰/۲۹	۰/۱۹	۰/۵۲	۰/۷۰	۰/۴۹	۰/۵۶	-۰/۱۵	
Q22	۰/۴۹	۰/۳۲	۰/۲۴	۰/۴۷	۰/۵۲	۰/۴۳	۰/۵۰	-۰/۰۹	
Q23	۰/۱۹	۰/۲۹	۰/۳۱	۰/۱۶	۰/۵۳	-۰/۰۱	۰/۰۳	-۰/۴۲	
Q24	۰/۲۱	۰/۱۸	۰/۳۶	-۰/۰۲	۰/۵۴	۰/۰۱	۰/۱۳	-۰/۶۰	
Q25	۰/۲۶	۰/۱۷	۰/۳۱	۰/۰۴	۰/۵۰	-۰/۰۲	۰/۰۲	-۰/۶۱	
Q26	۰/۱۲	۰/۳۸	۰/۴۲	۰/۰۹	۰/۵۹	۰/۰۱	-۰/۰۶	-۰/۴۳	
Q27	۰/۳۲	۰/۴۳	۰/۳۸	۰/۴۶	۰/۵۵	۰/۵۹	۰/۳۵	-۰/۰۹	
Q28	۰/۱۹	۰/۴۵	۰/۴۹	۰/۰۸	۰/۵۷	۰/۰۶	۰/۰۲	-۰/۵۱	
Q29	۰/۴۷	۰/۳۶	۰/۰۸	۰/۳۴	۰/۴۷	۰/۳۴	۰/۳۸	-۰/۰۲	

شماره گویه	نحوه پرداخت	هزینه قرارداد	تجارت	گروه هدف / موضوع	مدت قرارداد رام	مسئولیت و نحوه بازپرداخت	مالکیت و کنترل	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	الزامات وثیقه/ مدارک	دادرسی
Q30	۰/۵۶	۰/۵۳	۰/۱۶	۰/۱۶	۰/۵۹	۰/۴۲	۰/۶۸	۰/۴۰	۰/۰۵	
Q31	۰/۴۱	۰/۴۱	۰/۳۵	۰/۳۵	۰/۴۹	۰/۳۹	۰/۶۳	۰/۴۹	-۰/۰۵	
Q32	۰/۴۸	۰/۴۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۴۳	۰/۲۲	۰/۷۳	۰/۳۱	۰/۰۳	
Q33	۰/۴۸	۰/۴۲	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۵۶	۰/۳۴	۰/۸۶	۰/۵۲	۰/۰۷	
Q34	۰/۴۶	۰/۴۱	۰/۳۰	۰/۳۰	۰/۴۹	۰/۴۵	۰/۷۵	۰/۵۹	-۰/۰۹	
Q35	۰/۵۳	۰/۴۷	۰/۳۹	۰/۳۹	۰/۵۶	۰/۴۶	۰/۷۹	۰/۵۴	-۰/۰۴	
Q36	۰/۵۱	۰/۵۰	۰/۳۰	۰/۳۰	۰/۵۶	۰/۳۳	۰/۸۸	۰/۵۳	۰/۰۶	
Q37	۰/۴۶	۰/۲۵	۰/۱۴	۰/۱۴	۰/۵۰	۰/۴۰	۰/۶۱	۰/۵۰	۰/۰۴	
Q38	۰/۲۵	۰/۱۵	۰/۱۱	۰/۱۱	۰/۴۳	۰/۳۸	۰/۴۸	۰/۶۴	-۰/۱۳	
Q39	۰/۵۷	۰/۳۰	۰/۱۹	۰/۱۹	۰/۵۷	۰/۵۲	۰/۴۶	۰/۸۶	۰/۰۸	
Q40	۰/۴۹	۰/۴۹	۰/۴۰	۰/۴۰	۰/۵۰	۰/۴۸	۰/۵۸	۰/۸۴	۰/۰۱	
Q41	۰/۳۶	۰/۴۵	۰/۳۲	۰/۳۲	۰/۵۲	۰/۴۵	۰/۴۹	۰/۷۵	۰/۱۴	
Q42	۰/۴۷	۰/۳۹	۰/۲۱	۰/۲۱	۰/۵۵	۰/۳۹	۰/۴۱	۰/۸۴	۰/۱۵	
Q43	-۰/۲۶	-۰/۲۳	-۰/۳۳	-۰/۳۳	-۰/۰۵	-۰/۴۴	۰/۰۳	۰/۰۸	۰/۹۷	
Q44	-۰/۳۶	-۰/۲۵	-۰/۵۰	-۰/۵۰	-۰/۰۵	-۰/۵۴	-۰/۰۲	۰/۰۵	۰/۹۳	

منبع: (یافته‌های تحقیق)

طبق نتایج حاصل در جدول (۵) میزان همبستگی بین شاخص‌های یک سازه با آن سازه و میزان همبستگی بین شاخص‌های یک سازه با سازه‌های دیگر مقایسه می‌گردد. مقدار همبستگی میان شاخص‌ها با سازه‌های مربوط به خود (اعداد رنگی ماتریس) از همبستگی میان آن‌ها و سایر سازه بیشتر است که این مطلب گواه مناسب بودن روایی واگرایی بارهای عاملی متقابل است (طباطبائی و جهانگرد، ۱۳۹۵).

۶. روش فورنل لارکر

جدول (۷): روایی واگرا به روش فورنل و لارکر

متغیر	روایی همگرا	۱/۰	۲/۰	۳/۰	۴/۰	۵/۰	۶/۰	۷/۰	۸/۰	۹/۰	۱۰/۰
نحوه پرداخت	۵۳/۰	۶۶/۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-
هزینه قرارداد	۵۰/۰	۵۹/۰	۷۱/۰	-	-	-	-	-	-	-	-
گروه هدف / موضوع تجارت	۵۳/۰	۴۹/۰	۶۳/۰	۷۳/۰	-	-	-	-	-	-	-
مسئولیت و نحوه بازپرداخت	۴۱/۰	۵۸/۰	۵۹/۰	۵۳/۰	۶۵/۰	-	-	-	-	-	-
مدت قرارداد وام	۵۲/۰	۵۶/۰	۴۷/۰	۳۶/۰	۵۸/۰	۷۲/۰	-	-	-	-	-
ویژگی قراردادهای وام	۴۷/۰	۵۸/۰	۵۹/۰	۵۱/۰	۶۲/۰	۶۸/۰	۶۹/۰	-	-	-	-
مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	۵۶/۰	۵۹/۰	۶۱/۰	۳۶/۰	۵۱/۰	۶۲/۰	۵۴/۰	۷۵/۰	-	-	-
الزامات وثیقه / مدارک	۵۳/۰	۵۵/۰	۴۶/۰	۳۲/۰	۵۶/۰	۶۵/۰	۶۵/۰	۷۲/۰	۷۹/۰	-	-
دادرسی	۵۱/۰	۳۱/۰	۲۵/۰	۴۱/۰	۵۰/۰	۵/۰	۳۸/۰	۰۱/۰	۰۷/۰	۹۵/۰	-
امنیت	۴۵/۰	۵۵/۰	۴۶/۰	۳۲/۰	۵۶/۰	۵۵/۰	۵۵/۰	۵۷/۰	۰۵/۰	۰۸/۰	۶۷/۰

منبع: (یافته‌های تحقیق)

طبق مندرجات جداول (۷) به عقیده فورنل و لارکر (۱۹۸۱م) برای بررسی روایی واگرا به وسیله ماتریس صورت می‌پذیرد که یک مؤلفه در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها، باید تمایز و تفکیک بیشتری را در بین مشاهده پذیرهای (سؤال‌ها) خودش داشته باشد تا بتوان گفت مؤلفه مدنظر روایی واگرا بالایی دارد. در روایی واگرا به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال هستیم که تا چه حد یک عامل در رقابت با عامل‌های خارجی، نامرتبط و محاسبه نشده می‌تواند واریانس مجموعه‌ای سؤال‌ها را تبیین کند؟ اگر عاملی بیشترین مقدار از واریانس درون مجموعه‌ای سؤال‌ها را برآورد کند و درواقع، با عامل‌های نامرتبط همبستگی کمتری نشان دهد، دارای روایی واگرا است به عبارت دیگر، جذر روایی همگرا هر مؤلفه بیشتر از حداکثر همبستگی آن مؤلفه با مؤلفه‌های دیگر باشد (طباطبائی و جهانگرد، ۱۳۹۵؛ Fornell & Larcker, 1981)؛ که اعداد مندرج نشان از

روایی واگرایی مناسبی در روش فورنل و لارکر هست. لازم به ذکر است در روایی واگرا فورنل لارکر هدف این است که واگرایی بین هر سازه با سازه‌های دیگر در مدل تعیین شود بنابراین با توجه به این که سازه‌های مرتبه دوم متشکل از سازه‌های مرتبه اول خود هستند نباید واگرایی با سازه‌های مرتبه اول خود داشته باشند (داوری و رضازاده، ۱۳۹۳، صص. ۱۷۷-۱۷۸). در نتیجه برای مثال نباید روایی واگرا بین سازه مرتبه دوم (ویژگی قراردادهای وام، امنیت، مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی) با سازه‌های مرتبه اول خود (مؤلفه‌های خود) وجود داشته باشد. در نتیجه ردیف و ستون ماتریس مربوط به سازه مرتبه دوم به دلیل شلوغ بودن جدول حذف گردید.

۷. ساختار عاملی مدل

در این مرحله با استفاده از مدل ساختاری روابط بین سازه‌ها به لحاظ علی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بوت استرپ^{۱۵} یک روش آماری است که به منظور برآورد پارامترهای جامعه آماری، از یک نمونه آماری استفاده می‌شود. گاهی حجم نمونه برای برآورد چنین پارامتری کم است. برای افزایش دقت و همچنین برآورد خطای برآوردگر پارامتر جامعه، از روش‌های «بازنمونه‌گیری» استفاده می‌شود. در واقع با در نظر گرفتن نتایج بررسی روابط بین سازه‌ها با استفاده از ضریب مربوطه می‌توان به بررسی معنی‌دار اثرات بین سازه‌های تحقیق پرداخت.

به منظور بررسی معنی‌داری ضرایب مسیر از روش بازنمونه‌گیری^{۱۶} در حالت ۵۰۰۰ نمونه که در روش حداقل مربعات جزئی توصیه شده (داوری و رضازاده، ۱۳۹۳) استفاده شد. نتایج در جدول (۸) و (۹) نشان می‌دهد که مدل از اعتبار خوبی برخوردار است.

---

15. Bootstrap
16. Resample

۸. مدل ساختاری مسیر مرتبه اول به مرتبه دوم الگوی

جدول (۸): مدل ساختاری مسیر مرتبه دوم به مرتبه اول

متغیرهای مرتبه دوم	متغیرهای مرتبه اول	ضریب مسیر	معناداری	تفسیر	معناداری	فواصل اطمینان بوت استراپ	
						97.5%	2.5%
ویژگی قراردادهای وام	نحوه پرداخت	۰/۸۸	۴۳/۸	۰/۷۷	۰/۰۰	۰/۸۴	۰/۹۱
	هزینه قرارداد	۰/۷۹	۳۰/۶	۰/۶۳	۰/۰۰	۰/۷۴	۰/۸۴
	گروه هدف / موضوع تجارت	۰/۷۱	۱۳/۸۵	۰/۵۰	۰/۰۰	۰/۶۰	۰/۸۰
	مسئولیت و نحوه بازپرداخت	۰/۸۲	۲۴/۶۲	۰/۶۷	۰/۰۰	۰/۷۶	۰/۸۸
	مدت قرارداد وام	۰/۷۸	۱۵/۳۹	۰/۶۰	۰/۰۰	۰/۶۹	۰/۸۸
اطمینان	الزامات وثیقه / مدارک	۱/۰	۹۷/۶۸	۱/۰	۰/۰۰	۰/۹۷	۱/۰
	دادرسی	۰/۶۸	۲/۳۷	۰/۳۱	۰/۰۱	-۰/۳۴	۰/۴۴

منبع: (یافته‌های تحقیق)

ضریب معناداری T بالای ۱/۹۶ باشد نشان از رابطه معنی‌داری در سطح اطمینان $(P < ۰,۰۵)$ هست.

ضریب معناداری T بالای ۲/۵۸ باشد نشان از رابطه معنی‌داری در سطح اطمینان $(P < ۰,۰۱)$ هست.

ضریب معناداری T بالای ۳/۲۳ باشد نشان از رابطه معنی‌داری در سطح اطمینان $(P < ۰,۰۰۱)$ هست.

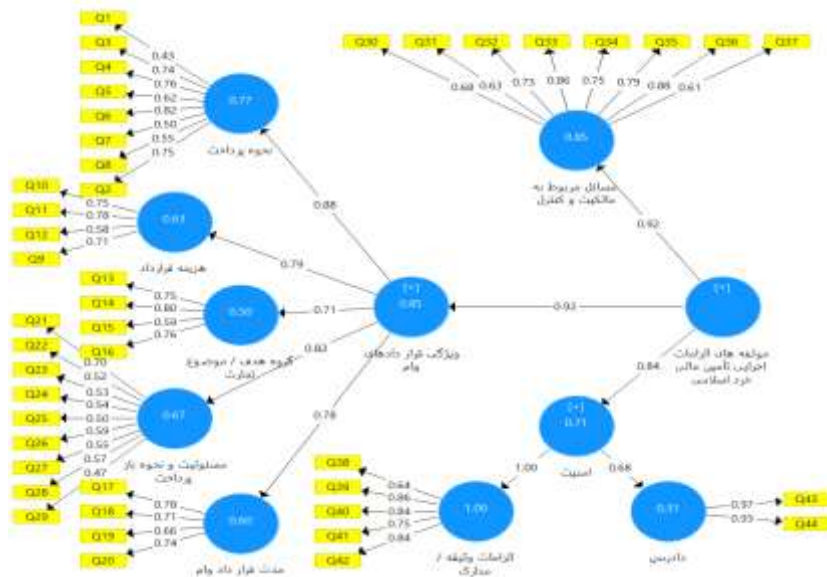
۹. مدل ساختاری مسیر مرتبه دوم به مرتبه سوم الگوی

جدول (۹): مدل ساختاری مسیر مرتبه سوم به مرتبه دوم

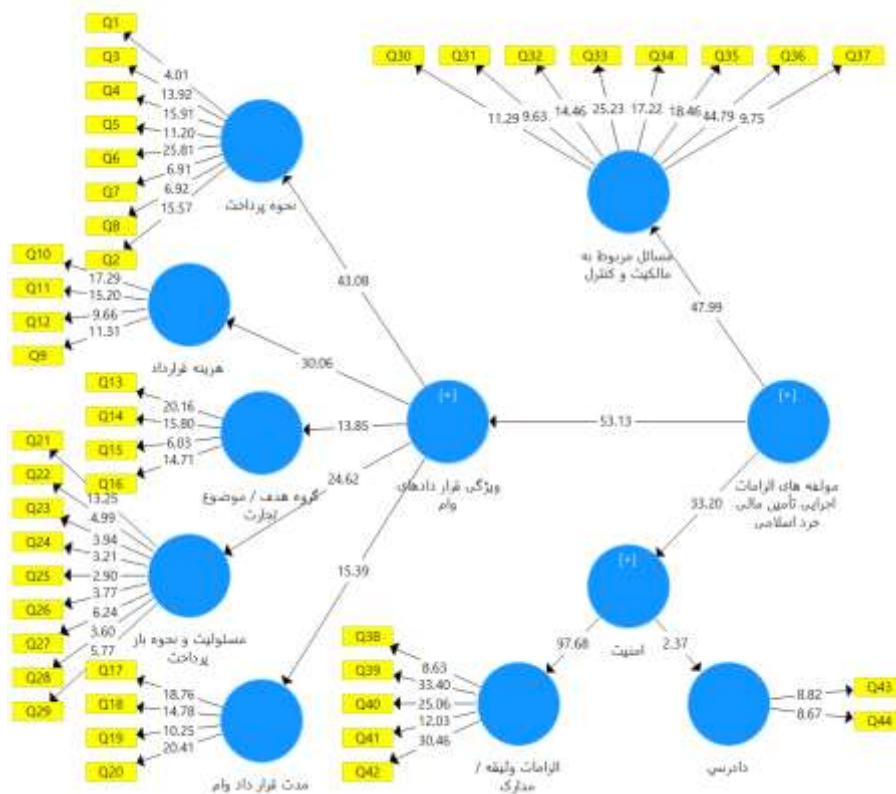
متغیرهای مرتبه سوم	متغیرهای مرتبه دوم	ضریب مسیر	ضریب معناداری	ضریب تعیین	سطح معناداری	فواصل اطمینان بوت استرپ	
						97.5%	2.5%
اسلامی آبرایی تأمین مالی مؤلفه‌های الزامات	ویژگی قراردادهای وام	۰/۹۲	۵۳/۱۳	۰/۸۵	۰/۰۰	۰/۸۹	۰/۹۵
	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	۰/۹۲	۳۳/۲۰	۰/۸۵	۰/۰۰	۰/۸۰	۰/۹۰
	امنیت	۰/۸۴	۴۷/۹۹	۰/۷۱	۰/۰۰	۰/۸۸	۰/۹۵

منبع: (یافته‌های تحقیق)

ضرایب مسیر میزان و جهت رابطه را نشان می‌دهد و معناداری مسیر فقط صحت رابطه‌ها را نشان می‌دهد. پس با این نتیجه ضرایب مسیر و معناداری که در جدول (۸) و (۹) ذکر شده است از ۲/۵۸ بالاتر هست که نشان از صحت رابطه‌ها در سطح اطمینان ۰/۹۹ است.

شکل (۲): بار عاملی متغیرها و گویه‌های آن منبع: (یافته‌های تحقیق)

شکل (۳): ضریب معناداری متغیرها و گویه‌های آن

منبع: (یافته های تحقیق)

۱۰. برازش کیفیتی اعتباریابی مدل

کیفیت مدل ساختاری توسط شاخص قدرت پیش‌بینی Q^2 نیز محاسبه شد، هدف این شاخص بررسی توانایی مدل ساختاری در پیش‌بینی کردن به روش چشم‌پوشی^{۱۷} هست؛ که براساس این ملاک مدل باید نشانگرهای متغیرهای مکنون درون‌زا انعکاسی را پیش‌بینی کند. مقادیر مثبت و بالای صفر نشان می‌دهند که مقادیر مشاهده‌شده خوب بازسازی شده‌اند (طباطبائی و جهانگرد، ۱۳۹۵)؛ و می‌توان گفت مدل ساختاری از

کیفیت مناسبی برخوردار است. این معیار توسط استون (۱۹۷۵م) معرفی شد قدرت پیش‌بینی شاخص‌های مربوط به سازه‌های درون‌زای مدل را مشخص می‌سازد. هنسلر و دیگران^{۱۸} (۲۰۰۹م) در مورد شدت قدرت پیش‌بینی مدل سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را تعیین نموده‌اند.

۱۱. معیار قدرت پیش‌بینی مدل Q^2

این معیار که توسط استون و گلنزر (۱۹۷۵م) معرفی شد، قدرت پیش‌بینی مدل را مشخص می‌سازد. به اعتقاد آن‌ها مدل‌هایی که دارای برآزش بخش ساختاری قابل‌قبول هستند. باید قابلیت پیش‌بینی شاخص‌های مربوط به سازه‌های درون‌زای مدل را داشته باشند. بدین معنی که اگر در یک مدل رابطه بین سازه‌ها به‌درستی تعریف شده باشند، سازه‌ها قادر خواهند بود تا تأثیر کافی شاخص‌های یکدیگر گذاشته و از این راه فرضیه‌ها به‌درستی تأیید شوند. مقدار (Q^2) بایت در مورد تمامی سازه‌های درون‌زای مدل محاسبه شود و نتیجه‌ی آن در قسمت تغییر مدل بیان کرد در صورتی که مقدار در مورد یک سازه درون‌زا صفر و با کمتر از صفر شود، نشان از آن دارد که روابط بین سازه‌های دیگر مدل و آن سازه‌های درون را به‌خوبی تبیین نشده است و در نتیجه مدل احتیاج به اصلاح دارد. ذکر این نکته ضروری است که مقدار این معیار تنها برای سازه‌های درون‌زای مدل که شاخص‌های آن‌ها را از نوع انعکاسی هست، محاسبه می‌گردد.

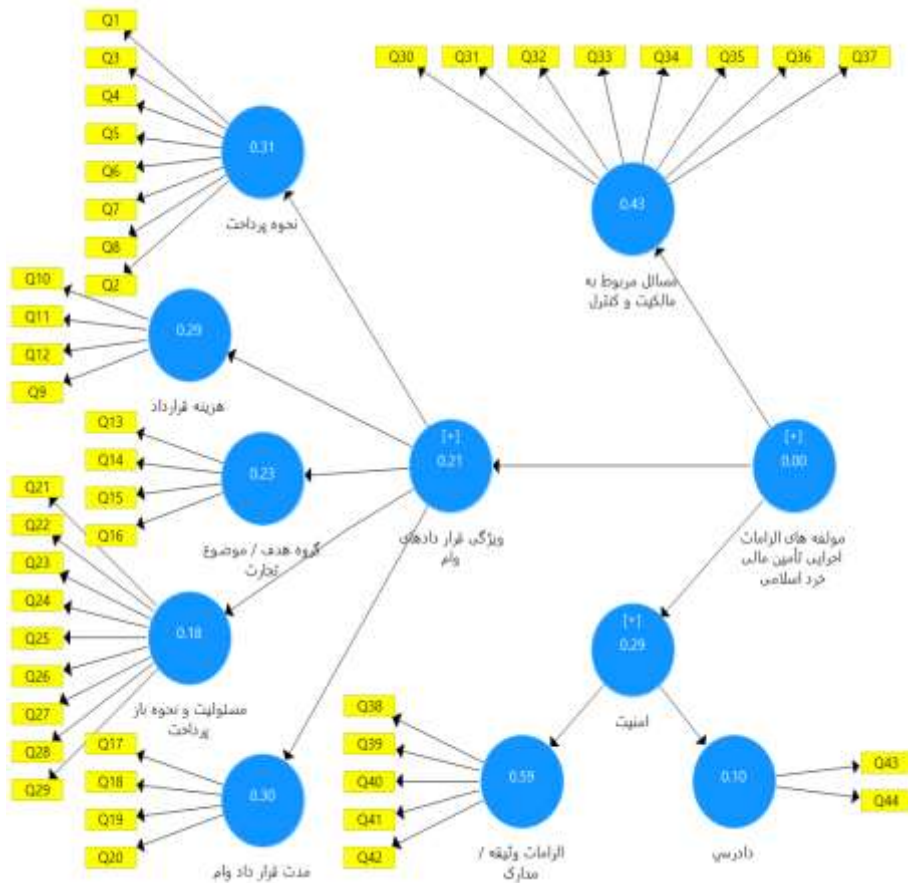
هنسلر و دیگران (۲۰۰۹م) در مورد شدت قدرت پیش‌بینی مدل در مورد سازه‌های درون‌زا سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را به ترتیب از کم، متوسط و خوب تعیین نموده‌اند.

جدول (۱۰): معیار قدرت پیش‌بینی مدل Q^2

$-IQ^2 = SSE/DDO$	SSE	SSO	متغیرهای مرتبه اول	متغیرهای مرتبه دوم	متغیرهای مرتبه سوم
۰/۳۱	۱۷/۱۰۳۸	۰/۱۵۰۴	نحوه پرداخت	ویژگی قراردادهای وام	مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی
۰/۲۹	۱۷/۵۳۶	۰/۷۵۲	هزینه قرارداد		
۰/۲۳	۷۴/۵۷۵	۰/۷۵۲	گروه هدف / موضوع تجارت		
۰/۱۸	۹/۱۳۸۶	۰/۱۶۹۲	مسئولیت و نحوه بازپرداخت		
۰/۳۰	۴۵/۵۲۸	۰/۷۵۲	مدت قرارداد وام		
۰/۲۱	۸/۴۲۸۹	۰/۵۴۵۲	مجموع		
۰/۴۳	۶۵/۸۵۰	۰/۱۵۰۴	ارتباط مشتری / مالکیت	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	
۰/۵۹	۴۵/۳۸۷	۰/۹۴۰	الزامات وثیقه / مدارک	امنیت	
۰/۱۰	۲۶/۳۷۵	۰/۳۷۶	دادرسی		
۰/۲۹	۴۷/۹۳۱	۰/۱۳۱۶	مجموع		
-	۰/۸۲۷۲	۰/۸۲۷۲	مجموع		

منبع: (یافته‌های تحقیق)

با توجه به جدول (۱۰) مقدار قدرت پیش‌بینی به دست آمده نشان می‌دهد که قدرت پیش‌بینی همه متغیرهای وابسته و درون‌زا بالای ۰/۳ هست که نشان از مقدار مطلوب هست. فقط متغیر دادرسی با مقدار ۰/۱ هست.

 شکل ۴. ضریب قدرت پیش بینی مدل Q²

منبع: (یافته های تحقیق)

۱۲. نیکوی برازش مدل GOF

شاخص نیکوی برازش^{۱۹} هر دو مدل اندازه گیری و ساختاری را مدنظر قرار می دهد و به عنوان معیاری برای سنجش عملکرد کلی مدل به کار می رود؛ که مقدار به دست آمده از مطلوبیت کلی مدل حکایت دارد.

ونت این معیار مربوط به بخش کلی مدل‌های معادلات ساختاری است که پس از بررسی برازش بخش اندازه‌گیری و بخش ساختاری مدل کلی پژوهش خود، برازش بخش کلی را نیز کنترل نماید که توسط تننهاوس، آماتو و اسپوزیتو وینزی^{۲۰} (۲۰۰۴م) ابداع گردید و طبق رابطه (۱) محاسبه می‌شود. سه مقدار ۰/۰۱، ۰/۲۵ و ۰/۳۶ را به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی معرفی نمودند که با محاسبه‌ی که از مدل انجام شد.

$$\text{رابطه (۱): نیکوی برازش ضریب تعیین} \times \text{روایی همگرا} = \sqrt{0/66 * 0/54} = 0/569$$

جدول (۱۱): شاخص‌های کیفیت مدل ساختاری

متغیرهای مرتبه سوم	متغیرهای مرتبه دوم	متغیرهای مرتبه اول	روایی همگرا	ضریب تعیین	نیکوی برازش	
مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی	ویژگی قراردادهای وام	نحوه پرداخت	۰/۴۳	۰/۷۷	۰/۵۹۶	
		هزینه قرارداد	۰/۵۰	۰/۶۳		
		گروه هدف/ موضوع تجارت	۰/۵۳	۰/۵۰		
		مسئولیت و نحوه بازپرداخت	۰/۴۱	۰/۶۷		
		مدت قرارداد وام	۰/۵۲	۰/۶۰		
		مجموع	۰/۴۷	۰/۸۵		
	امنیت	مسائل مربوط به مالکیت و کنترل	ارتباط مشتری/ مالکیت	۰/۵۶		۰/۸۵
			الزامات وثیقه/ مدارک	۰/۶۳		۱/۰
		مجموع	دادرسی	۰/۹۱		۰/۳۱
			مجموع	۰/۴۵		۰/۷۱
مجموع			۰/۵۰	-		

منبع: (یافته‌های تحقیق)

مقدار نیکوی برآزش به دست آمده از ضریب مطلوبی برخوردار است که مقادیر به دست آمده از مطلوبیت کلی مدل حکایت دارد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

اصل مهم نظام بانکداری و مالی اسلامی حمایت از نیازمندان و فقرا از طریق سیستم تأمین مالی خرد است. مشتریان به عنوان عاملی حیاتی برای سازمان‌ها برای دستیابی به موفقیت در نظر گرفته می‌شوند. اگر مشتریان راضی باشند، به احتمال زیاد به ارائه‌دهندگان خدمات خود وفادار هستند. هدف نهایی یک مؤسسه برآوردن نیازهای مشتریان و برآورده ساختن انتظارات آن‌ها برای تداوم کسب و کار است. این در حالی است که در کشور ما تاکنون به ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی توجه چندانی نشده است؛ به طوری که انجام پژوهش‌های هدفمند و عملیاتی نقش بسزایی را در هموارسازی مسیر بر عهده داشته و نیاز به آن‌ها بیش از پیش احساس می‌شود؛ در نتیجه، پژوهش حاضر در راستای اهداف خود به تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی با رویکرد آمیخته اکتشافی پرداخته و همه ابعاد الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی را شامل ویژگی قراردادهای وام، مسائل مربوط به مالکیت و کنترل و امنیت را به صورت گام به گام بررسی کرده است؛ همچنین، الگوی ارائه شده را به منظور بررسی بیشتر اعتبار و تقویت قدرت تعمیم‌پذیری نتایج آن، با استفاده از الگوسازی معادله‌های ساختاری، مورد آزمون قرار داده و مقوله‌های آن را اولویت‌بندی نموده است. نتایج آزمون‌های آماری الگو حاکی از تأیید پایایی و روایی بیرونی و دورنی و معناداری، سه بعد اصلی الگوی پژوهش و رتبه‌بندی مقوله‌های اصلی هر یک از ابعاد پژوهش است. پدیده اصلی الگوی استخراج شده که در واقع محور اصلی الگو بوده و سایر مقوله‌ها حول آن می‌چرخند، «الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی» است که از طرفی بر مقوله‌های اصلی الگوی پژوهش اثر می‌گذارد. براساس نتایج حاصل از بارهای عاملی، ابعاد مسائل مربوط به مالکیت و کنترل، ویژگی

قراردادهای وام و امنیت به ترتیب از مهم‌ترین ابعاد مؤثر بر الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی به‌شمار می‌آیند. نتایج ارزیابی الگو بیانگر آن است که از بین مقوله‌های اصلی مرتبط با بعد «ویژگی‌های قرارداد وام» به ترتیب نحوه پرداخت، مسئولیت و نحوه بازپرداخت، هزینه قرارداد، مدت قرارداد وام و گروه هدف / موضوع تجاری و همچنین از بین مقوله‌های اصلی مرتبط با بعد «امنیت» به ترتیب الزامات وثیقه / مدارک و دادرسی از جمله مهم‌ترین مقوله‌هایی هستند که می‌توانند بر الزامات اجرایی تأمین مالی خرد اسلامی تأثیرگذار باشند. این پژوهش بیشتر به مباحث نظری و مفهومی انطباق ساختارهای تأمین مالی خرد برای گروه‌های کم‌درآمد و فقیر براساس موازین، الگوها، قراردادهای و ابزارهای مالی اسلامی پرداخته است. با استفاده از یک سازمان‌دهی مناسب مجدد و تدوین آیین‌نامه‌ها و مقررات لازم جهت استفاده از منابع و امکانات مالی بالقوه در کشور نظیر منابع وقفی کمک‌های مردمی، منابع زکات و تشویق خیرین و افراد خیرخواه در تقویت مؤسسات تأمین مالی خرد موجود، می‌توان زمینه‌های لازم را برای توسعه این بخش مالی فراهم نمود. در داخل، مطالعات شهیدی‌نسب، موسویان و نگارش (۱۳۹۶) و شهیدی‌نسب و موسویان (۱۴۰۰) این موضع را تأیید می‌کنند.

پیشنهاد‌های کاربردی

- پیشنهاد می‌شود جهت از بین رفتن بسترهای صوری شدن عقود، نهادهایی مانند صداوسیما و سایر رسانه‌های جمعی، آموزش بانکداری بدون‌ربا در سطح عمومی را در دستور کار خود قرار دهند.
- طراحی و ایجاد نهادها و بخش‌های فعال در مؤسسات و بانک‌های تأمین مالی خرد به جهت بسترسازی و تسهیل امور مشتریان.
- گزارش تفکیکی عملکرد براساس نوع تسهیلات و نوع عقود مورد استفاده.
- بانک مرکزی جهت کاهش صوری شدن عقود در عمل، در یک تحقیق گسترده خلأهای قانونی و اجرایی را شناسایی کرده و شروع به برطرف کردن آن‌ها نماید.

- سیستم بانکداری بدون ربا ایران نیازمند پیوستگی اطلاعات بین سیستم معاملاتی و بانکداری و سایر سازمان‌های مربوطه هست که به صورت جد باید در دستور کار قرار گیرد.
- در نهایت برای بهبود کلی وضعیت تأمین مالی اسلامی و کاهش مبادله‌های صوری، سیاست‌های دولت باید به طرف کنترل تورم و نقدینگی هدایت شود.

پیشنهادها برای پژوهشگران آتی

- طراحی سیستم نرم‌افزاری تأمین مالی خرد تا موجب شفافیت و تقارن اطلاعاتی بیشتر شود و از مخاطرات اخلاقی جلوگیری کند.
- نقش دولت در تأمین مالی خرد متعارف و اسلامی به چه صورت است؟
- مدل مطلوب تأمین مالی خرد در ایران چگونه است؟
- محاسبه مقدار بهینه تأمین مالی خرد در اقتصاد ایران از نظرگاه تأثیر آن بر تقاضای سرمایه‌گذاری در ایران.

ملاحظات حقوقی

- پیروی از اصول حقوقی

تمامی اصول اخلاق در پژوهش در این مقاله رعایت شده است.

- تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.

بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله و طرح پژوهشی نیست.

کتابنامه

۱. آذر، عادل؛ خسروانی، فرزانه؛ و جلالی، رضا (۱۳۹۸). تحقیق در عملیات نرم. ایران، تهران: سازمان مدیریت صنعتی.
2. Azar, A, Khosravani, F, & Jalali, R.; (2018). Research in soft operations. Iran, Tehran: *Industrial Management Organization*. (In Persian).

۳. پورعزت، علی اصغر؛ مختاریان پور، مجید؛ و آذین، حسین. (۱۳۹۹). شناسایی‌های انگیزه خدمت عمومی‌های عمومی در سازمان. *مطالعات رفتار سازمانی*، ۳(۳۵)، ۲۱۵-۲۳۸.
4. Pourezat, A. A., Mokhtarianpour, M., & Azari, H. (2020). Identifying the components of public service motivation in public organizations. *Organizational Behaviour Studies*, 9(3), 215-238. (In Persian).
۵. داوری، علی؛ و رضازاده، آرش. (۱۳۹۳). مدلسازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار PLS. ایران، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
6. Davari, A., & Rezazadeh, A., (2014). Structural equation modeling with PLS software. Iran, Tehran: *Academic Jihad Publishing Organization*. (In Persian).
۷. شهیدی‌نسب، مصطفی؛ و موسویان، سید عباس (۱۴۰۱). طراحی مدل‌های بومی و عملیاتی تأمین مالی خرد اسلامی، *اقتصاد اسلامی*، ۲۱(۸۴)، ۵-۴۳.
8. Shahidi Nasab, M., & Mousaviyan, S. A. (2022). Designing native and operational models of Islamic wisdom financing, *Islamic Economy*, 21(84), 5-43. (In Persian).
۹. شهیدی‌نسب، مصطفی؛ موسویان، سید عباس؛ و نگارش، حمید (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی تأثیر برنامه‌های تأمین مالی خرد در ایران و جهان با تأکید بر کشورهای اسلامی، *اقتصاد اسلامی*، ۲۲(۸۷)، ۲۳-۶۴.
10. Shahidinasab, M., Mosavian, S. A., & Negaresh, H. (2022). A Comparative Study of the Impact of Microfinance Programs in Iran and the World With emphasis on Islamic countries. *Islamic Economics*, 22(87), 23-64. (In Persian).
۱۱. شهیدی‌نسب، مصطفی؛ موسویان، سید عباس؛ و فراهانی فرد، سعید (۱۳۹۶). مهندسی مالی عقود در تأمین مالی خرد اسلامی در ایران، *اقتصاد اسلامی*، ۱۷(۶۷)، ۱۴۱-۱۷۲.
12. Shahidinasab, M., Mosavian, S. A., & Farahani Fard, S. (2017). Contracts financial engineering in Islamic Micro finance in Iran. *Islamic Economics*, 17(67), 141-172. (In Persian).
۱۳. طباطبائی، سید سجاده؛ و جهانگرد، حمیده (۱۳۹۵). تحلیل ساختاری خودکارآمدی تصمیم‌گیری شغلی بر اطمینان تصمیم‌گیری شغلی با میانجی‌گری ابعاد فرصت‌یابی حرفه‌ای. *پژوهش‌نامه تربیتی*. ۱۱ (۴۷)؛ ۸۵-۱۱۲.
14. Tabatabai, S. S., & Jahangerd, H. (2015). Structural analysis of career decision-making self-efficacy on career decision-making certainty with the mediation of professional opportunity-finding dimensions. *Educational Research*. 11 (47); 85-112. . (In Persian).

۱۵. قلیچ، وهاب؛ و خوانساری، رسول. (۱۳۹۹). تحلیل قابلیت عقود انتفاعی در نظام تأمین مالی خرد اسلامی با استفاده از روش تاپسیس فازی، بررسی مسائل اقتصاد ایران، ۷(۱)، ۲۱۱-۲۴۴.
16. Qelich, W., & Khansari, R. (2020). Analysis of Capacity of Profit-making Contracts in Islamic Microfinance System using Fuzzy TOPSIS Method. *Iranian Economic Issues*, 7(1), 211-244. (In Persian).
۱۷. مرادی، محمد؛ و یحیائی، منیره. (۱۳۹۹). تدوین الگوی انتخاب حسابرس مستقل در ایران. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۲۷(۱۰۰)، ۲۵۸-۲۸۷.
18. Moradi, M., & Yahyaei, M. (2020). Develop a model for selecting an independent auditor in Iran. *Accounting and Auditing Review*, 27(2), 258-287. (In Persian).
۱۹. میثمی، حسین؛ حسن‌زاده، علی؛ و شهیدی‌نسب، مصطفی (۱۳۹۱). رویکردی مرحله‌ای برای استفاده از عقود مشارکتی در تأمین مالی خرد اسلامی. اندیشه مدیریت راهبردی، ۶(۲)، ۳۳-۶۲.
20. Meisami, H., Hasanzadeh, A., & Shahidinasab, M. (2012). Providing a Sequential Approach for the Usage of Participation Contracts in Islamic Microfinance. *Strategic Management Thought*, 6(2), 33-62. doi: 10.30497/smt.2013.1321 (In Persian).
21. Ahmed, E. M., & Ammar, A. (2015). Islamic microfinance in Sudanese perspective. *J Bus Fin Aff*, 4(149), 2167-0234.
22. Ali, M. A., & Hussain, T. (2017). Significance of Musharaka in Islamic banking. *China-USA Business Review*, 16(1), 41-53.
23. Awojobi, O. (2011). Microfinancing for poverty reduction and economic development: A case for Nigeria. *International Research Journal of Finance and Economics*, (72), 159-168.
24. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
25. Dhumale, R., & Sapcanin, A. (1998). An application of Islamic banking principles to microfinance. New York, NY: World Bank.
26. Dogarawa, A. B. (2008). The Institution of Zakah and its Impact on Poverty Eradication in Nigeria. In *Keynote Address Presented at the 6th Annual Seminar organised by the Centre for Islamic Thought, Yola, Adamawa*.
27. Ernst & Young. (2014). Challenges in Microfinance: An EY Perspective. DOI:10.100700586-013-2818-1
28. Fianto, B. A., & Gan, C. (2017). Islamic microfinance in Indonesia. *Microfinance in Asia*, 227-270.
29. Fornell, C., & Larcker, D. F. (1987). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
30. Hassan, M. K., & Ashraf, A. (2010). An integrated poverty alleviation model combining zakat, awqaf and micro-finance. In *Seventh International*

- Conference–The Tawhidic Epistemology: Zakat and Waqf Economy, Bangi, Malaysia.* 261-281.
31. Henseler, J. a. R., Christian M. and Sinkovics, Rudolf R. (2009). The Use of Partial Least Squares Path Modeling in International Marketing. *Advances in International Marketing (AIM)* 20, 277-320.
  32. Karim, N., Tarazi, M., & Reille, X. (2008). Islamic microfinance: an emerging market niche (Focus Note 49). *Washington, DC.*
  33. Katterbauer, K., & Moschetta, P. (2022). A deep learning approach to risk management modeling for Islamic microfinance. *European Journal of Islamic Finance*, 9(2), 35-43.
  34. Khan, M. S., Ali, M. S., Ijaz, F., & Kamal, A. (2022). Effectiveness of Islamic Microfinance Institutions through Customers Satisfaction in Pakistan. *NICE Research Journal of Social Sciences*, 15(1), 38-69.
  35. Kustin, B. (2015). Islamic (micro) finance: culture, context, promises, challenges.
  36. Magner, N., Welker, R. B., & Johnson, G. G. (1996). The interactive effects of participation and outcome favourability on turnover intentions and evaluations of supervisors. *Journal of occupational and organizational Psychology*, 69(2), 135-143.
  37. Meisami, H., Hasanzadeh, A., & Shahidinasab, M. (2012). Providing a Sequential Approach for the Usage of Participation Contracts in Islamic Microfinance. *Strategic Management Thought*, 6(2), 33-62. (In Persian).
  38. Moss, E., Rousseau, D., Parent, S., St-Laurent, D., & Saintonge, J. (1998). Correlates of attachment at school age: Maternal reported stress, mother-child interaction, and behavior problems. *Child development*, 69(5), 1390-1405.
  39. Onakoya, A. B., & Onakoya, A. O. (2013). Islamic microfinance as a poverty alleviation tool: Expectations from Ogun State, Nigeria. *Scholarly Journal of Business Administration*, 3(2), 36-43.
  40. Purwanto, P., Abdullah, I., Ghofur, A., Abdullah, S., & Elizabeth, M. Z. (2022). Adoption of Islamic microfinance in Indonesia an empirical investigation: an extension of the theory of planned behaviour. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2087466.
  41. Rahman, R. A., & Dean, F. (2013). Challenges and solutions in Islamic microfinance. *Humanomics*.
  42. Siddiqi, M. N. (2002). Comparative advantages of Islamic banking and finance. *In Harvard University Forum on Islamic Finance.* 7, 11-24.
  43. Stone, C. J. (1975). Adaptive maximum likelihood estimators of a location parameter. *The annals of Statistics*, 267-284.
  44. Sulonovich, T. A. (2023). Economic Essentials of Islamic Microfinance and Importance in Poverty Reduction. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 14, 52-57.
  45. Tenenhaus, M., Amato, S., & Esposito Vinzi, V. (2004). A global goodness-of-fit index for PLS structural equation modelling. *In Proceedings of the XLII SIS scientific meeting (Vol. 1, No. 2, pp. 739-742).*

46. Werts, C. E., Linn, R. L., & Jöreskog, K. G. (1974). Intraclass reliability estimates: Testing structural assumptions. *Educational and Psychological measurement*, 34(1), 25-33.